

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті на основі узагальнення результатів дослідження, висвітлених у фахових виданнях, розглянуто поняття експортного потенціалу як вагомого чинника впливу на економічне зростання, інтеграцію країни у світове господарство. Автором визначено складові експортного потенціалу, сутність експортного потенціалу, фактори та умови, що визначають ефективність використання експортного потенціалу, визначена система критеріїв кількісної і якісної оцінки експортного потенціалу. Розглянуто методичні підходи до виявлення джерел формування експортного потенціалу на основі системного підходу до аналізу взаємодії його складових і результатів експортної діяльності регіону.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні переваги, експортний потенціал, експортна діяльність, кількісні та якісні показники експортного потенціалу.

ВСТУП

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності країни у визначальній мірі обумовлюється розвитком її регіонів. Наявність конкурентних переваг в регіональному розрізі дає можливість розробити оптимальну структуру експортно-імпорتنих операцій країни з метою реалізації власних економічних інтересів на світовому ринку. Перспективи зовнішньоекономічного розвитку розглядаються з огляду на експортний потенціал країни, який визначає конкурентні переваги країни на світовому ринку. Експортний потенціал країни в цілому складають експортні потенціали окремих регіонів, що є активними самостійними структурними одиницями у зовнішньоекономічних відносинах. Вони визначають не лише забезпеченість національної економіки ресурсами, а й здатність системи до розвитку на базі наявних ресурсів. Виходячи із системного підходу до вивчення поставленої проблеми, вважаємо за необхідне розглянути деякі точки зору з цього питання, проаналізувати та обґрунтувати структуру експортного потенціалу. Різноманітні аспекти формування та розвитку експортного потенціалу регіону знаходять своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних економістів, до числа яких можна віднести О.Царенко, В.Третяк, Л.Кутідзе, М.Макаренко, Т.Мельник, С.Бестужева та ін. Однак питання, пов'язані з виявленням джерел формування експортного потенціалу та ефективним використанням його можливостей для активізації розвитку зовнішньоекономічних зв'язків залишаються на сьогодні недостатньо вивченими.

Метою статті є розгляд науково-методичних підходів до виявлення джерел формування експортного потенціалу, як важливого фактору впливу на економічне зростання, інтеграцію країни у світове господарство.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідники по-різному підходять до визначення сутності експортного потенціалу, але у кожному з визначень присутні спільні ознаки. Зокрема, це стосується уточнення деяких структурних аспектів формування та реалізації експортного потенціалу, складових елементів та їх змісту. Слушним є твердження О.Царенко, яка зазначає, що формування експортного потенціалу на основі конкурентних переваг дозволяє реально оцінити перспективи та можливості регіону на зарубіжних ринках та вибрати найкращу із можливих альтернатив при здійсненні експорту [1, с.163].

Експортний потенціал, зазначає С.Бестужева, визначається як ступінь участі регіону в системі міжнародного поділу праці та можливостями використання технологічних, трудових, інтелектуальних, природних та інших ресурсів регіону в структурі міжнародних коопераційних зв'язків [2, с.64]. Так, В.Третяк визначає експортний потенціал регіону, як сукупність відтворювальних факторів, здатних забезпечити можливість ефективного виходу підприємств регіону на зовнішній ринок, а саме: конкурентоспроможна продукція, сучасне високотехнологічне обладнання, висококваліфікована робоча сила та спеціалісти в галузі зовнішньоекономічної діяльності; високий рівень поставок сировини та комплектуючих; вигідне з точки зору ефективності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків територіальне розташування [3, с.111].

Схожим є трактування експортного потенціалу та його структурних елементів дослідниками О.Пирог та А.Зацепило, які припускають, що експортний потенціал регіону визначається можливістю використання природних, виробничих, технологічних, трудових, інвестиційних ресурсів регіону в структурі світогосподарських зв'язків [4, с.145].

Майже тотожної точки зору на експортний потенціал притримується С.Бестужева. Науковець доповнює ряд складових соціально-екологічним потенціалом, що на думку автора, на теперішній час відіграє вирішальну роль для забезпечення сталості розвитку регіону [2, с. 65]. Л.Кутідзе розглядає експортний потенціал регіону як характеристику внутрішніх можливостей регіону у виробництві експортних товарів та отриманні доходу [5, с.49]. Т.Мельник співвідносить поняття експортного потенціалу з сучасним розумінням конкурентоспроможності, та вважає, що чинники, які впливають на конкурентоспроможність національної економіки, справляють дію і на формування та розвиток експортного потенціалу [6, с.228].

Дещо відмінним є підхід М.Макаренка, який отожднює експортний потенціал з економічним потенціалом регіону та розглядає його як сукупну здатність економіки та її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і потреби споживача [7, с. 218].

Узагальнюючи численні підходи до визначення структури експортного потенціалу, вважаємо за необхідне викласти авторське розуміння даної категорії. На нашу думку, експортний потенціал найбільш доцільно розглядати у рамках економічного потенціалу як його складову, в якій відображаються можливості економічної системи інтегруватися у світовий економічний простір. Всі компоненти експортного потенціалу ми пропонуємо об'єднати в якості складових (потенціалів) в межах загального економічного потенціалу. Виходячи з того, що експортний потенціал є складним, багатовимірним поняттям, його оцінку потрібно проводити за всіма його складовими, які вимірюються як кількісними, так і якісними показниками.

Природні умови і ресурси належать до базових чинників, що обумовлюють особливості господарського розвитку території, характер територіального поділу праці, спеціалізацію регіональних господарських комплексів. Як зазначає З.Варналій, врахування природних особливостей є необхідною умовою реалізації стратегії сталого розвитку регіонів, вибору найбільш ефективних шляхів комплексного використання наявних природних ресурсів, вирішення питань раціонального природокористування, охорони і відновлення оточуючого середовища [8, с.83]. Схожий підхід до трактування цього поняття в економічній енциклопедії [9, с.13]. Природно-ресурсний потенціал – сукупність наявних природних умов та ресурсів, що впливають на економічну діяльність і використовуються чи можуть бути використані у виробництві благ і здатні забезпечити потреби країни чи людства.

О. Шаблій під природно-ресурсним потенціалом території розуміє сукупну продуктивність природних ресурсів території як засобів виробництва і предметів споживання, що виражається через їх споживчу вартість [10, с.276]. Д. Стеченко розглядає природно-ресурсний потенціал території як об'єктивну реальність, що характеризує дійсний стан природних ресурсів [11, с.103].

Головними складовими природно-ресурсного потенціалу є земельні, мінерально-сировинні, водні, лісові, природно-рекреаційні та фауністичні ресурси [8, с.83; 12, с.22; 13, с.68; 14, с.198]. Незважаючи на те, що природні ресурси в наш час не є головною умовою конкурентної переваги, вони дозволяють у разі їх продуктивного використання отримувати конкурентні переваги більш високого порядку.

Природно-ресурсний потенціал не може бути раціонально використаний без залучення трудового потенціалу. Трудовий потенціал належить до основних факторних регіональних джерел відтворення конкурентних переваг, а наявність трудових ресурсів виступає умовою формування конкурентних переваг [1, с.164]. В економічній енциклопедії, за редакцією С.Мочерного, трудовий потенціал визначається як людські можливості, ресурси праці, найповніша і всебічна характеристика працездатного населення, як продуктивної сили [9, с. 695]. Щоб зрозуміти сутність поняття «трудова ресурси», доцільно зазначити, що все населення залежно від віку поділяється на:

- осіб молодших працездатного віку (від народження до 16 років включно);
- осіб працездатного (робочого) віку (в Україні: жінки — від 16 до 54 років, чоловіки — від 16 до 59 років включно);
- осіб старших працездатного віку, по досягненні якого устанавлюється пенсія за віком (в Україні: жінки — з 55, чоловіки — з 60 років).

Однак, за новим пенсійним законодавством України планується поступове, протягом 10 років – по півроку за рік, підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років. При цьому Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» внесено зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно яких устанавлено єдиний для чоловіків і жінок вік виходу на пенсію за віком – 60 років [18].

Кількісна оцінка трудового потенціалу будується на дослідженні демографічних чинників та визначається кількістю населення. Більша кількість населення визначає і більший, в кількісному аспекті, трудовий потенціал. Кількісна характеристика трудового потенціалу залежить від чисельності населення, його статевовікової структури, рівня зайнятості, природного приросту або ж скорочення населення. Якісний аспект, або ж якість трудового потенціалу - поняття відносне. Формально його можна дослідити за такими критеріями, як загальна і спеціальна освіта, вища освіта, кваліфікаційна підготовка, стан здоров'я та фізична спроможність носіїв робочої сили, статевовікова та соціальна структура, особисті здібності, здобуті знання та отриманий досвід, а також моральність, менталітет, культура та інші цінності.

В сучасних умовах становлення інноваційного типу економіки України особливого значення набувають питання соціально-економічного розвитку регіону, вирішення яких залежить від інноваційних технологій та знань, що в свою чергу дозволить ефективно використовувати ресурсний потенціал регіону з ціллю підвищення рівня його конкурентоспроможності. Можливості регіону в сфері генерування, розповсюдження та використання нововведень визначаються його інноваційним потенціалом.

Інноваційний потенціал регіону, зазначає М.Макаренко, це сукупність усіх наявних у регіоні видів ресурсів, включаючи інтелектуальні, матеріальні, фінансові, інформаційні тощо, необхідних для забезпечення інноваційного процесу на всіх стадіях – від продукування нових знань до поширення й реалізації інноваційної продукції, а також здатності суб'єктів господарювання до сприйняття інновацій та їх інноваційної активності [7, с.220]. Лише такий потенціал, стверджує дослідник, може забезпечити створення й реалізацію принципово технологічно нової продукції, яка здатна посилити конкурентні переваги товаровиробників. Схожа позиція М.Буняка, який відмічає, що інноваційний потенціал регіону є важливою передумовою забезпечення його інноваційного розвитку, формування та нарощення конкурентних переваг, підвищення рівня та якості життя населення [15, с.38].

Експортному потенціалу регіону притаманна така властивість, як динамізм, що зумовлює коливання в кращу чи гіршу сторону, обумовлені виникненням нових галузей та видів виробництв, орієнтованих на зовнішні ринки. Як стверджує В.Третяк, зміцнення та диверсифікація експортного потенціалу виступають передумовами ефективного використання наявних конкурентних переваг регіону в зовнішньоекономічній сфері [3, с.112]. Розвиток експортного потенціалу сприяє створенню довготривалих стимулів для модернізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Це, в свою чергу, вимагає мобілізації як власних ресурсів, так і використання можливостей зовнішньоекономічної діяльності, а особливо залучення іноземних інвестицій, створення сприятливого інвестиційного клімату та необхідної інфраструктури. Інвестиційний клімат в регіоні безпосередньо пов'язаний із загальнодержавним кліматом. Регіональний інвестиційний клімат, зазначає М.Макаренко, це система правових, економічних і соціальних умов для інвестиційної діяльності, сформованої дією широкого кола взаємопов'язаних процесів, що відображають як об'єктивні можливості регіону щодо розвитку і розширення інвестиційної діяльності, так і умови діяльності інвесторів [7, с.219]. Умови діяльності інвесторів значною мірою визначаються інвестиційною привабливістю, що розглядається як сукупність різноманітних об'єктивних можливостей і обмежень, які зумовлюють інвестиційну активність в регіоні, а саме інтенсивність залучення інвестицій у регіон. Інвестиційна активність є результатом реалізації привабливості і потенціалу. Таким чином, інвестиційний потенціал доцільно розглядати як кількісну характеристику, що охоплює макроекономічні характеристики сумарних об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать як від наявності і різноманітності сфер об'єктів інвестування, так і від економічного розвитку регіону.

Промисловий потенціал є одним з системоутворюючих елементів, як регіональної, так і національної економічної системи. Вітчизняні вчені-економісти визначають промисловий потенціал як системне явище, яке характеризує можливість галузі виконувати свою суспільну місію із задоволення різноманітних потреб суспільства, природа яких пов'язана зі здійсненням промислової діяльності [16, с.37]. Це дає підстави вважати, що рівень розвитку промислового потенціалу може розглядатися як основа подальшого розвитку і розміщення продуктивних сил регіону, що є передумовою для формування конкурентних переваг регіону та покращення.

Важливою складовою економічного потенціалу регіону є його сільськогосподарський потенціал. Сільськогосподарське виробництво – це діяльність, що включає всі стадії технологічного процесу, пов'язаного з вирощуванням сільськогосподарських культур і тварин і отриманням унаслідок цього продукції сільського господарства. На думку вчених-економістів, разом з диверсифікацією видів економічної діяльності, необхідним є приділення окремої уваги підвищенню ефективності сільського господарства. Адже сільськогосподарський потенціал України, а також і Карпатського регіону, здатний забезпечувати потреби не лише власного населення, але й експортувати агропромислову продукцію [17, с.31].

Ми вважаємо, що для оцінки джерел формування експортного потенціалу доцільно, перш за все, дослідити кількісні параметри складових елементів експортного потенціалу в межах регіону. Аналіз буде інформативним, якщо проводити його порівняно з аналогічними показниками на рівні національної економіки. Оскільки сутність експортного потенціалу полягає не тільки у виявленні конкурентних переваг, але і в постійному їх відтворенні на світовому ринку, наступний етап оцінки експортного потенціалу регіону ми пропонуємо проводити шляхом аналізу результатів використання експортного потенціалу. Так само, як і на першому етапі, ми вважаємо, що аналіз буде інформативним, якщо проводити його порівняно з аналогічними показниками інших регіонів.

Відмітимо, що аналіз результативності експортної діяльності регіону та визначення факторів, що впливають на обсяг та динаміку експортної діяльності доцільно здійснювати за такими показниками: вартість експорту й імпорту, середньорічні темпи зростання експорту і імпорту, зовнішньоторговельний баланс, індекси вартості експорту і імпорту в розрізі регіонів, географія та товарна структура експорту й імпорту. Деталізація зовнішньоторговельної структури дасть нам можливість оцінити необхідність і доцільність реструктуризації галузей виробництва регіону з урахуванням зовнішньоекономічного фактора.

Оцінку ступеня залучення економіки регіону в світове господарство визначатимемо за допомогою таких показників, як зовнішньоторговельний обіг, сальдо торговельного балансу, сальдо балансу послуг, сальдо балансу поточних операцій, індекс стану балансу, обсяг експорту на душу населення, обсяг імпорту на душу населення, обсяг зовнішньоторговельного обігу на душу населення, експортна квота, імпортна квота, зовнішньоторговельна квота та ін.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, дослідження експортного потенціалу регіону шляхом співставлення рівня розвитку його ресурсів складових та результатів експортної діяльності дозволить визначити структуру економічних ресурсів регіону та ступінь їх залучення до експорту.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні позицій, які займає регіон у виробництві та експорті продукції у порівнянні з виробництвом та експортом тієї ж продукції в цілому по країні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Царенко О.В. Методичні підходи до виявлення джерел формування та нарощення конкурентних переваг регіональних економічних систем/ О. В. Царенко// Економічний простір. – 2010. - №40. – С.161-170.
2. Бестужева С.В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону/С. В. Бестужев// Економічний простір. – 2009. - №32. – С.63-78.
3. Третьяк В.В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития/В. В. Третьяк// Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №12(66). – С.110-117.
4. Пирог О.В. Оцінка експортного потенціалу регіонів України/ О. В. Пирог, А. І. Зацепило// Економічний простір. – 2009. - №24. – С.144-152.
5. Кутідзе Л.С. Методика оцінки експортного потенціалу регіону/ Л. С. Кутідзе// Економічний простір. – 2011. - №56/1. – С.48-57.
6. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз/ Т. Мельник// Міжнародна економічна політика. – 2009. - №8-9. – С.221-245.
7. Макаренко М.В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону/ М. В. Макаренко// Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №4(130). – С.217-224.
8. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія]/ за ред. З.С.Варналя. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3/Редкол.: С.В.Мочерний та ін.. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – 952 с.
10. Соціально-економічна географія України: [навч. посібник] / За ред. проф. Шаблія О.І. Вид. друге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
11. Стеченко Д. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: [навч. посібник]/Д. Стеченко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
12. Лендел М.А. Виробничий потенціал регіону в умовах ринкових перетворень: проблеми формування і використання: [монографія] / М. А. Лендел, С. А. Товканець. – Ужгород: Карпати, 2009. – 232 с.
13. Чернюк Л.Г. Розміщення продуктивних сил України: [навч. посібник]/ Л. Г. Чернюк, Д. В. Клиновий. – Київ, ЦУЛ, 2002. – 470с.
14. Том'юк Т.Б. Аналіз природно-ресурсного потенціалу та інноваційної діяльності регіону / Т. Б. Том'юк // Регіональна економіка. – 2003. - №2. – С.195-201.
15. Буняк Н.М. Інноваційний потенціал регіону: сутність та методика оцінки/Н. М. Буняк// Економіка та держава. – 2011. - №11. – С.38-40.
16. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / відпов. ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерівський. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.
17. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
18. Призначення пенсії за віком: роз'яснення основних новацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.ks.ua/index>.

Одержано 05.03.2013 р.

© **Анришин Володимир Павлович**, викладач кафедри економіки підприємства, менеджменту та логістики, ДВНЗ "Ужгородський національний університет"